

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Білім қажет пе және біз бір нәрсені қалай білеміз?

ЖАРИЯЛАНДЫ
19.12.2021СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/112733/>**Жанатаев Данат Жанатайұлы.***Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің профессор , доценті***Мұқаш А.***Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты*

Білім! Күмән жоқ, ересектердің көпшілігі, қабілетті және ақыл-ойы сау адамдар көптеген нәрселерді білеміз деп санайтыны сөзсіз: қазіргі уақытта, дұрыс оқу және жазу туралы білім сияқты іргелі білімдерден бастап, сүйікті футбол командасының құрамы туралы білуге дейін. Бірақ бәрі де оңай емес. Ғасырлар бойы білім маңызды философиялық пікірталастардың тақырыбы болды және ой өлегінен өткізу мен ойлаудың себебі болды және адамзат тарихында солай болып қала береді. Аристотельден (барлық адамдар жаратылысынан білімге ұмтылады — «Метафизика», 1-кітап) және Сократтан бастап (мен ештеңе білмейтінімді білемін), 19-20 ғасыр философтарымен аяқталады. Философтардың білімге және білім тақырыбына деген мұндай қызығушылығы таңқаларлық емес, өйткені кез-келген пайымдау, кез — келген тұжырым және кез-келген теория оны ұсынған адам қандай-да бір білімге сүйенетіндігіне негізделген, тіпті Сократтың сәл бұрын айтылған мәлімдемесінде де парадокс пайда болады-Сократтың ештеңе білмейтіні туралы білім әлі де бар. Бірақ осы нақты мысалды сәл кейінірек егжей-тегжейлі қарастыруға мүмкіндік беріңіз.

Біріншіден, анықтауға тырысу керек-білім деген не? Неліктен әртүрлі адамдар бір-біріне қайшы келетін нәрселерді біледі деп ойлайды? Тек фактілер білім бола алады деп болжауға тырысайық, субъективті пікірлер ескерілмейді. Бірақ факт не екенін және не жоқ екенін кім анықтайды? Мысалы, КСРО-да оқытылатын адамның пайда болуы туралы атеистік теорияның және революцияға дейінгі Ресейдегі креационистік тұжырымдаманың қарама-қайшылығы. Кейбіреулер тақырып ретінде ғылыми атеизмге, ал басқалары жазбаларға сүйенді. Екі топ та фактілерге, демек білімге ие екендігіне

сенімді болды. Бірақ қазір екі пікір де субъективті, ал бірінші немесе екінші шындықты қабылдау әр адамның жеке дүниетанымына байланысты. Факт тек шынайы ғана емес, сонымен бірге негізделген болуы керек, сондықтан бір немесе басқа пікірді факт деп санайтын адам осы негіздеменің барлық кезеңдерін түсініп, қабылдауы керек. Осылайша, біз 1963 жылға дейін философтар кеңінен қолданатын анықтамаға жүгінеміз:

«Білім-бұл ақылға қонымды және шынайы пікір»

Бұл анықтамаға Эдмунд Гетье күмән келтіріп, күнделікті жағдайда айтылған өзінің мысалын келтірді:

«Джон өзінің әріптесі Сюзанның әдетте көк фордта жұмыс істеуге келетінін білді. Сондықтан Джон ғимараттың жанында тұрған көк фордты көргенде, Сюзанның жұмыста екеніне сенімді болды. Бірақ бір күні Сюзан қызметке жаяу келді, өйткені оның көлігі бұзылды. Алайда, оның тұрақ орнында біреу кездейсоқ сол модельдің басқа көк фордын қалдырды. Джон осы көліктің жанынан өтіп бара жатып, Сюзан бүгін жұмысқа кетті деп ойлады. Джон Сюзанның ғимаратта болғанын білді ме?»

Егер сіз осы мысалды талдайтын болсаңыз, онда түсіну қиын емес — Джонның пікірі дұрыс: Сюзан жұмыс орнында болды. Бұл ақылға қонымды болып көрінеді, бірақ Джон оның негіздемесі әрдайым жұмыс істейді деп санаса да — дәл осы күні ол толықтай дұрыс болмады. Сонымен, Джонның Сюзан жұмысқа келді деп ойлауының барлық алғышарттары болды. Алайда, қарастырылған жағдайда, бұл үй-жайлар кездейсоқ оның шешімінің ақиқатымен ешқандай нақты байланысы болған жоқ.

Гетье шынайы пікір білім болып табылмайтын жағдайларды таба алды ма?

Бұл мысал өте кең резонанс тудырды, 1969 жылға дейін, Э.Голдман білімнің тағы бір критерийін енгізуді ұсынды — кездейсоқ. Бұл критерийдің шындық шарты-бұл білім алуға үміткер адамның санасында болған жағдайға әкелген оқиғалар тізбегінің себеп-салдарлық байланысын дұрыс қайта құру. Жоғарыда келтірілген мысалда Джон жағдайды іс жүзінде қандай оқиғалар болған деп дұрыс түсінбеді, сондықтан оның сенімін ақиқат болса да, білім деп атауға болмайды.

Ұсынылған ақпарат негізінде біз білімнің анықтамасын өз бетімізше шығаруға тырысамыз, сондықтан:

Адам дәл осы фактілердің негіздемесін түсініп, қабылдаған жағдайда, дәлелді фактілерге негізделген пікірді ғана білім деп атай алады және оның барлық кезеңдері, сондай-ақ оның алдындағы себеп-салдарлық байланысы бар оқиғалардың толық бейнесін көреді.

Енді терминология туралы көбірек немесе аз түсінікті болғандықтан, негізгі

сұрақтардың бірін қоятын кез келді: Білім қайдан пайда болады? Алдымен Сократтың бұрынғы дәйексөзін еске түсіре отырып, осы тақырып бойынша болжам жасауға тырысайық:

Мен ештеңе білмейтінімді ғана білемін.

Білім қайдан келеді? Бұл сұраққа қалай жауап беруге болады?

Бұл жерде біз білмейтін нәрселер бізге көмектеспейтіні күмәнсіз, бірақ біз бұрыннан білетін нәрсе белгілі бір саладағы нәрселерді жарықтандырады және пәндік аймаққа ешқандай қатысы жоқ басқаша жаңа білімді жасай алмайды.

Мүмкін біз басқа адамдардан бір нәрсе үйренетін шығармыз? Бірақ бұл білімді басқа адамдар қайдан алды?

Біздің негізгі сұрағымыз жалғасын тапты-алғашқы білім қайдан пайда болды?

Алғашқы білім алынған алғашқы тәжірибе немесе эксперимент болды деп болжауға бола ма? Әрине, жоқ, өйткені кез-келген тәжірибе немесе эксперимент оны жүзеге асырудың нормалары мен ережелері туралы бұрыннан бар білімді қамтиды. Кейбір бастапқы білім...

Осылайша, біз барлық кейінгі білім алынған білімнің қандай да бір бастапқы көзінің бар екендігі туралы идеяны қабылдауымыз керек. Бұл дереккөз туралы бізде ешқандай түсінік жоқ, тек осыны айтуға құқығымыз бар. Бірақ ол сөзсіз бар, әйтпесе біз барлық басқа, күрделі білімді алдық.

Енді, осы пікірлерден кейін, менің ойымша, біз бір қарағанда, Сократтың қайшылықты мәлімдемесімен толық келісе аламыз. Біз ештеңе білмейтінімізді білеміз, өйткені егер біз білімнің қайдан пайда болатындығы туралы түсінік ала алмайтын болсақ, онда біз бұрын алған барлық білім қандай құндылыққа ие?

Бірақ бастапқы емес, іргелі білім бар: оқу, санау және жазу қабілетін жоққа шығаруға болмайды ма?

Менің ойымша, философиялық тұрғыдан алғанда, мүмкін.

Ақыр соңында, егер біз санау, жазу және оқу қабілетін білім деп санасақ, онда бұл анықтамамен біршама қарама-қайшылыққа түседі, өйткені біз бүкіл суретті көрмейміз және ойларымыздың қайдан шыққанын байқай алмаймыз, мысалы, бұдан әрі қарай қағазға жазылатын. Бұл таңғаларлық болып көрінуі мүмкін-адамдар мидың құрылымы мен принципін егжей-тегжейлі біледі, бірақ бұл жұмыстың соңғы өнімі не екенін анықтай алмайды. Руссо айтқандай: «Адамдар неғұрлым көп білсе, соғұрлым олардың білімі оларға аз көрінеді.»

Оқу, немесе түбірден шығару, немесе графика салу қабілеті тордағы тотықұстың

астық алу үшін түймені тұмсықпен басу қабілетіне ұқсас. Бұл тотықұс тұтқаның принципі туралы, осы қарапайым механизмнің құрылымы туралы, онда осы тұқымдардың болуы немесе болмауы туралы ештеңе білмейді, және, егер кенеттен тұмсықты басқаннан кейін тамақ төгілмесе, таң қалуы мүмкін, өйткені иесі оны қоюды ұмытып кетті.

Тотықұс түймені басу арқылы астық жасамайды, бірақ біз ойлар жасаймыз ба?

Егер солай болса, онда біз оларды құру процесін қандай себеппен сипаттай алмаймыз?

Менің ойымша, біз бастапқы білімнің бастапқы көзі сияқты тұйық шеңбер проблемасымен тағы да кездесеміз. Ойлардың қалай пайда болатынын түсіну мүмкін емес, өйткені бұл үшін сіз әлі де түсініксіз ойлау процесін бастауыңыз керек. Осыдан адамдар бұл әлемді ақыл — ой жұмысын пайдаланбай қабылдауға үйренбейтін болса, ойлардың пайда болу құпиясы құпия болып қала береді деп қорытынды жасауға болады.

Бірақ білім мәселесіне қайта оралыңыз. Тақырыпты жақсы түсіну үшін оны жіктеуге тырысу керек, өйткені А.В. Славин айтқандай: «Адам алған барлық жаңа білімді жіктеуге кеңес берген жөн. Жіктеудің негіздері өте әртүрлі болуы мүмкін».

Білімді жіктеудің осындай алуан түрлерінің себебі, білім бірқатар пәндердің — философия, логика, психология, тарих және әлеуметтанудың және т.б. назар аударатын саласы болды. Әр жағдайда білім ерекше параметрлер бойынша жіктелетінін болжау қиын емес. Осындай әр түрлі пәндердің әрқайсысында білім сияқты ұғымның болуы оның өмірдің көптеген салаларында болу қажеттілігін ғана көрсетеді. Осылайша, белгілі бір иллюзияға және бастапқы көзді таба алмауына қарамастан, белгілі бір форматтағы білім барлық уақытта қажет болды, өйткені кез-келген іспен айналысу үшін қандай да бір бастапқы дайындық және қызмет объектісін түсіну қажет.

Бірақ адамдар қалай жаңа білім алады?

Бірнеше әдіс бар:

1) жеке тәжірибе негізінде жаңа білім алу, мысалы, бала жүруді және сөйлеуді үйренеді;

2) басқа адамдардан білім алу: мұғалімнен оқушыға, әкеден ұлға, автордан оқырманға және т.б. Оның екі түрі бар:

1) жеке байланыс арқылы;

2) белгілі бір, бұрын жасалған, материалдың көмегімен, жеке қатысуынсыз.

Сонымен, қорытындылайық:

1) Білім қажет пе?

Барлығы тікелей мәселеге қай жағынан қарауға байланысты: егер сіз оған философтың көзқарасы бойынша қарасаңыз, онда менің ойымша, білім бөлігінен пайдасыз, өйткені біз нақты құрылымды орната алмаймыз, тіпті білімнің не екенін жан-жақты анықтай алмаймыз. Егер философ мұның не екенін түсіне алмаса, онда оның туындыларының барлық түрлерінен қандай мағынасы бар?

Бірақ қарапайым адамның көзқарасы бойынша-білім, әрине, қажеттілік болып табылады және ешқандай білімі жоқ адамды елестету өте қиын.

Білім қайдан пайда болады және біз бір нәрсені қалай білеміз?

Жоғарыда айтылғандай, ойдың қалай пайда болатынын түсіну мүмкін емес сияқты, адамның ең бірінші, алғашқы білімнің қайдан шыққанын анықтау мүмкін емес.

Бірақ, шын мәнінде, адам не жеке тәжірибесі арқылы, не басқа адамдардан білім алады. Қорытындылай келе, біз, сөзсіз, білім философиядағы ең күрделі және сонымен бірге маңызды тақырыптардың бірі деп айта аламыз. Бұл өзінің күрделілігіне байланысты өмірдің барлық салаларында әрқашан қызықты болатын және өзектілігін жоғалтпайтын кейбір міндет.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.